

ПРОБЛЕМА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ (на прикладі Закарпаття)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: філологія. Випуск 21.

УДК 070: 621

Бідзіля Ю. Проблема міжкультурної комунікації в поліетнічному інформаційному просторі (на прикладі Закарпаття); стор. 18; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська

Анотація. У статті розглядаються проблеми міжкультурного комунікування різних етносів в умовах поліетнічності інформаційного простору Закарпаття.

Ключові слова: культура, інформаційний простір, поліетнічність, самоідентифікація, міжкультурна комунікація, етнічна свідомість.

Summary. The problems of intercultural communication of different ethnic peoples in the condition of polyethnic of informational space of Transcarpathia are given in the article.

Key words: culture, informational space, polyethnic, selfidentification, intercultural communication, ethnic consciousness.

Культура комунікування останнім часом активно обговорюється не лише у колах науковців-професіоналів, але й усе частіше стає предметом широких дискусій у засобах масової інформації та на рівні побутової сфери. Культура комунікування ширша за поняття спілкування й може розглядатися у різних площинах. Дослідження комунікації має надзвичайно тривалу історію, але процес комунікування представників різних культур вивчається не так давно, хоч прагнення зрозуміти чужу культуру і поведінку її представників, розібратися в причинах культурних відмінностей та схожості існує стільки ж часу, скільки існує культура та етнічна розмаїтість людства.

У сучасній науці поняття «культура» належить до розряду фундаментальних та універсальних. Водночас термін культура трактується в багатьох значеннях не лише в повсякденному спілкуванні, але й у різноманітних науках.

Спочатку поняття «культура» (лат. *cultura*) означало обробку та догляд за землею з метою «зробити її придатною для задоволення людських потреб, щоб вона могла служити людині (звідси – «культура техніки землеробства»). У переносному розумінні культура – це догляд, покращення, облагородження тілесно-душевних нахилів і здібностей людини; відповідно існує культура тіла, культура душі і духовна культура (у цьому розумінні уже Цицерон говорить про *cultura animi*) [16, с. 229]. З іншого боку, науковці визначають культуру як історично визначену сходинку розвитку суспільства, яка виражається в результатах матеріальної і духовної діяльності людей, що створюють «другу природу» [17, с.167]. Під поняттям «культура» розуміють також рівень розвитку певних історичних епох, суспільно-економічних формацій, конкретних суспільств, націй і народностей (наприклад, антична культура, культура майя тощо) та ступінь удосконалення різноманітних сфер людської діяльності й самого життя (культура праці, моральна культура, художня культура, культура побуту, культура відпочинку).

У найширшому розумінні термін «культура» охоплює все те, що визначає специфіку людського існування, на відміну від усіх інших живих організмів, у вужчому розумінні – тільки сферу духовного життя людей. Якщо розглядати культуру з погляду її змісту, то вона складається з різноманітних складових: звичаїв і вподобань, мови і писемності, характеру одягу, поселень, праці, питань виховання, економіки, характеру армії, суспільно-політичного устрою, судочинства, науки, техніки, мистецтва, релігії, всіх форм виявлення об'єктивного духу того чи іншого народу. Рівень розвитку і стан культури можна зрозуміти тільки виходячи із розвитку історії культури, у цьому зв'язку говорять ще про низьку, примітивну і високу культуру. Виродження культури створює умови для панування безкультурщини або створення «рафінованої культури». Щось подібне намагалися створити в багатонаціональному СРСР, коли керівництвом екс-держави було проголошено народження нової суспільної спільноти «радянський народ». Проте це було здійснено у рамках політичної комунікації, яка не завжди збігається з міжкультурною комунікацією й етнічною самоідентифікацією членів суспільства. У цьому зв'язку зауважимо, що культура є предметом дослідження багатьох галузей гуманітарних наук, кожна з яких виокремлює свої аспекти вивчення культури. Інтерес до феномену культури визначається сьогодні багатьма обставинами. Сучасна цивілізація стрімко перебудовує середовище людини. Через цю причину культура розцінюється як невичерпне джерело різноманітних нововведень [див.дет.: 4].

Культуру як особливу сферу людської життєдіяльності неможливо побачити, почути, відчутти або спробувати. Реально можна спостерігати тільки її окремі прояви у вигляді різниці в поведінці людей, а також тих чи інших типів людської діяльності, ритуалах, традиціях, матеріальних предметах. «Людина здатна фіксувати окремі прояви культури, але ніколи не зможе побачити усю її в цілому. Спостерігаючи значення різних

предметів культури в житті й поведінці людей, без особливих труднощів можна дійти висновку, що в їх основу покладено відмінності культури. Констатація цього факту породжує інтерес до культури і стимулює процес її вивчення» [15, с. 31].

Кожна етнічна культура не є механічною сумою всіх складових життєдіяльності людей того чи іншого етносу. Дослідник-етнолог О. П. Садохін вважає, що ядро етнічної культури становить набір певних «правил гри», які склалися в процесі колективного існування етносу [15, с. 32]. Проте, на відміну від біологічних можливостей людини, ці «правила гри» не успадковуються генетично, а засвоюються шляхом навчання. До прикладу, ставлення росіян до українців сьогодні проходить складний процес трансформації як в Україні, так і в Росії. Сформувавшись на теренах Радянського Союзу як титульна нація, росіяни досить складно сприймають процес переходу російського етносу до статусу хоч і великої, але національно меншини чи національної групи у складі України, де титульною і державотворчою нацією вже є українці. Ще складніший цей процес спостерігаємо в Російській Федерації, де українці поступово асимілюються, не маючи ні регулярних щоденних газет, ні шкіл з українською мовою навчання. Як правило, видання, що друкуються українською мовою в Російській Федерації, виходять за підтримки українських інституцій та на пожертви самих патріотично налаштованих українців, котрі проживають на території Росії. Незважаючи те, що етнічна свідомість є важливим фактором життєдіяльності особистості, неможлива єдина універсальна культура, яка об'єднує всіх людей. Наявність локальних культур є закономірною формою існування культури як такої взагалі. Завдяки взаємодії окремих локальних та етнічних культур виникає система спілкування, підтримуються різні види і типи поведінки, ціннісні орієнтації, зберігається етнічна самобутність. Процес такого спілкування відбувається шляхом взаємного з'ясування стосунків, неузгодженостей, конфліктів – з одного боку, а також через взаємну адаптацію і розуміння культурної своєрідності іншого етносу – з іншого боку.

Разом із тим існують території, що характеризуються як мульти- або поліетнічні, на яких проживає кілька різних етносів. Таким є і Закарпаття, що унаслідок історичних подій стало місцем «зустрічі культур». Протягом кількох останніх століть Закарпаття дев'ятнадцять разів входило до складу різноманітних державних утворень. Усе це відобразилося на національній свідомості закарпатських українців, яким доводилося щоразу опинятися в іншомовному середовищі і пристосовуватися до сприйняття чужої культури. Тому своєрідність культури закарпатських українців характеризується активним запозиченням елементів культури сусідніх народів, опором щодо асиміляції в чужоземному середовищі у процесі формування і розвитку власної культури. Це відбувалося шляхом міжкультурної комунікації як на духовному, так і побутовому рівні. Важливу роль у процесі збереження національної свідомості й етнічної

самоідентифікації закарпатських українців відіграла література та преса. Дослідники вважають, що «національне пробудження закарпатських українців і перші спроби заснування власного пресового видання...припадають на славетний час «весни народів». Однак іще значно раніше, у 30-х рр. XIX ст., це питання порушував і видатний закарпатський учений М. Лучкай. 1849 р. громадськість краю відновила рух щодо заснування народної періодики. З одного боку, ... за цю справу взявся О. Духнович, а з іншого – така ідея підсилювалася діяльністю видатного громадського діяча А. Добрянського і пов'язана з так званим «Пам'ятником Русинѳвъ угорских» та висуненням проекту спільної для галицьких і карпатських русинів газети» [див. дет.: 3].

Дослідники комунікаційного аспекту спілкування культур доводять, що взаємозв'язки між культурами можуть бути різноманітними: 1) утилітарними; 2) несприйняття; 3) взаємодії, коли стосунки культур однієї до одної розглядаються як взаємини між рівноцінними суб'єктами [Див. дет.: 15, с. 34]. Перший тип відносин означає самозречення своєї самобутності, добровільне підкорення іншій культурі. Другий тип передбачає виникнення егоцентричних культур, замкнених у собі, які не бажають взаємодіяти з іншими культурами. Третій тип можна розглядати як найбільш прогресивний для всієї людської культури. Він ґрунтується на фундаментальних принципах: будь-яка культура – сукупність неповторних і незамінних цінностей, завдяки яким кожен народ може існувати і взаємодіяти з іншими; усі народи складають єдине ціле в загальнокультурній спадщині людства, а культурна самобутність народів проявляється і збагачується в результаті культурних контактів з традиціями і цінностями інших народів; жодна культура не може претендувати на право бути універсальною для всіх народів, кожен з яких зберігає свою самобутність; культурні особливості всякого окремого народу не суперечать єдності загальнолюдських цінностей, котрі об'єднують людство і роблять його життєдіяльність плідною та прогресивною [див. 15, с. 34].

Закарпатоукраїнців значним чином торкнулися усі вищезгадані процеси міжкультурної комунікації – від спроб утилітарної асиміляції місцевої слов'янської спільноти до сучасних потуг рівноправного розвитку усіх етносів та культур, що проживають на Закарпатті. Важлива роль в утвердженні і самоідентифікації закарпатських українців належить патріотично налаштованій пресі, яка великою мірою запобігала асиміляції та денационалізації україномовного населення краю.

Дослідники стверджують, що «угорські русини прагнули йти слідами галицьких русинів і перші згадки щодо видання галицьких газет... виникли ще в 1848 році» [3, с. 10]. Про цю спробу заснувати періодичне видання в Ужгороді веде мову і П. Лісовий у дослідженні закарпатської журналістики XIX ст. Посилаючись на архівні джерела, науковець пише, що в грудні 1849 р. вчитель

ужгородської семінарії Л. Павлович звернувся з пропозицією до мукачівського єпархіального управління в Ужгороді про заснування закарпатського часопису, але через те, що в місті не було друкарні з потрібним слов'янським шрифтом, радив видавати її у Львові або Будапешті невеликим форматом, оскільки закарпатські русини в основній своїй масі люди неписьменні і завжди зайняті роботою, а редакцію, на його думку, міг очолити вчитель релігії А. Чопей [9, с. 36]. Науковці П. Лисовий та В. Габор вважають, що до початкових джерел закарпатської журналістики XIX ст. треба віднести насамперед місцеві літературні альманахи «Поздравление русинов» (1859-1852), які в упорядкуванні О. Духновича видавало «Літературне заведення Пряшівське».

З огляду на етнополітичні обставини закарпатоукраїнці були змушені контактувати з представниками інших культур як на побутовому, так і на духовному рівнях, часто спілкуватися в урядових установах чужою мовою та отримувати інформацію з іноземних джерел. Це значною мірою впливало на формування етнічної ментальності місцевого слов'янського населення. Так, прихильник угорифільського напрямку в дослідженнях Закарпаття Г. Стрипський першим закарпатським друкованим виданням називає угорськомовну газету «Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap», що побачила світ в Ужгороді 1845 р., та угорськомовний тижневик «Kárpáti Hírnök», котрий вийшов 1 липня 1861 р. і видавцем якого був Кароль Месарош [див. дет.: 3].

Проте справжнім поворотом у розвитку крайової преси, що сприяв збереженню української самоідентифікації серед закарпатців, був 1856 рік, коли під редакцією закарпатського будителя Івана Раковського, запрошеного урядом до Пешту, почала виходити призначена для закарпатоукраїнців «Церковна газета».

Значний вклад у розвиток закарпатської преси зробила русофільська газета «Світ» (1867-1870), цілком розрахована на «підкарпатських русинів». Редактором видання став Юрій Ігнатко, а згодом Кирило Сабов та Віктор Кимак, професори Ужгородської гімназії. На сторінках часопису друкували твори закарпатоукраїнських письменників, публікували матеріали з історії розвитку світової літератури й культури. Газета різко виступала проти мадяризації слов'янського населення краю.

Лише один рік виходило видання «Новий світ» (1871-1872), редаговане В. Гевеєм, яке, на відміну від «Світу», стояло на асиміляторських позиціях. Опозиційною до «Нового Світу» була літературно-сатирична газета «Сова» (вийшло 5 номерів з 2 липня до 14 вересня 1871 р.), котру редагував і видавав В. Кимак. Згодом на Закарпатті з'явилися церковна, суспільно-наукова та літературно-економічна «угорсько-русинська» газета «Карпат» (1873-1886) та «руський» часопис «Листок» (1886-1903). Проте справжнім поворотом в інформаційно-культурницькій сфері Закарпаття став 1897 рік, коли почало виходити видання «Наука», редакторами якого були Ю. Чучка, В. Гадже-

га, А. Волошин, В. Желтвай. Через рік у Будапешті з'явилася «поучительно-газдовська новинка для угро-руського народу» – «Неділя», – яка виходила до Першої світової війни. Початок XX ст. зумовив небувалий підйом преси. Однією з причин такого «вибуху» були певні свободи, котрі отримала творча інтелігенція краю, коли Закарпаття (разом із Пряшівщиною), відповідно до Сен-Жерменського мирного договору (10.9.1919), увійшло до складу Чехословаччини на правах автономії [див. дет.: 2, с. 6-9].

Процес міжкультурної комунікації різних етносів, особливо тих, що компактно проживають на одній території, відбувається у різних площинах. Зокрема на рівні самої культурницької сфери (театр, кіно, етнічні фестивалі), міжлітературних зв'язків і міжмовних контактів (переклад творів, запозичення елементів національних сюжетів), на побутовому рівні (розуміння чужих звичаїв, обрядовості тощо). Проте усе це, особливо в нашу епоху швидкої інформованості й інформатизації, найоперативніше здійснюється за допомогою ЗМІ.

Сфера міжкультурної комунікації була досить добре, хоч і авторитарно, розроблена і контрольована в колишньому Радянському Союзі та в країнах так званого соціалістичного табору. Передусім маємо на увазі те, що регулярно проводилися дні (тижні) союзних республік, під час яких популяризувалися культура й здобутки того чи іншого етносу, були регламентовані переклади українською мовою творів літераторів інших народів. У тому ж зв'язку згадаємо трансляцію по телебаченню програм про Дні культури народів колишнього СРСР, кутки інтернаціоналіста на шпальтах тодішніх газет, систематичну публікацію перекладів українською мовою творів літераторів інших етносів. До прикладу, завдяки закарпатському поету й перекладачу Юрію Шкробинцю на повний голос заговорили українською угорські поети Андре Аді («Всесвіт», 1977, № 10, с. 3 – 20), Мігай Бабіч, Дюла Югас, Аттіла Йожеф («Всесвіт», 1965, № 4, с. 87 – 93), Шандор Вереш («Всесвіт», 1972, № 6, с. 3 – 82), Ласло Нодь («Всесвіт», 1979, № 7, с. 107 – 109) та багато інших поетів і прозаїків (зб. «Угорське оповідання», К., 1976 та ін.). У доробку Ю. Шкробинця й такі специфічні переклади, як збірник Бели Бартока «Вибрані хоріві твори» (1977), збірка «Угорські прислів'я та приказки» (1975). Наведемо принципово інакший приклад популяризації української культури серед інших етносів. Відомий угорськомовний поет, прозаїк Ласло Балла плідно працює як перекладач з української. У його перекладі угорською мовою виходили твори Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Ю. Федьковича, Леся Мартовича, П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, М. Бажана, С. Олійника, П. Воронька, Л. Первомайського, Д. Павличка, Б. Олійника, І. Драча, С. Йовенко та ін. При його допомозі щонедільна літературно-мистецька сторінка «Неон» закарпатської угорськомовної газети «Карпаті Ігоз Со» вмістила понад 200 матеріалів під рубрикою «Сучасні поети Радянської України». Чимало з цих

публікації передруковано періодичною пресою Угорщини, Словаччини, Румунії. Уже в часи незалежної України за переклади угорською мовою творів І. Франка, М. Коцюбинського, В. Стефаника, Л. Мартовича й антології сучасної української поезії «Зоряне письмо» (1994) Ласло Балла став лауреатом премії ім. І. Франка (1995).

Значний внесок у культурний розвиток Закарпаття того часу зробило ужгородське видавництво «Карпати», яке своїми виданнями активно популяризувало здобутки краян, знайомило українського читача з досягненнями художньої творчості сусідніх країн і національних меншин краю. Серед них «Угорське оповідання» (1976), «Відкритий дім» (1982; поезія словацьких письменників), «Хвиля Балатону» (1983; молода поезія Угорщини), «Біла Ільмень-озера» (1984; поезія і проза російських письменників). Закарпатське відділення Спілки письменників України та видавництво «Карпати» мали домовленості з видавництвами сусідніх країн про видання творів закарпатських письменників і поетів: «Закарпатские новеллы» (М.: Советский писатель, 1959), «Красный прекрасный цветок» (М.: Детская литература, 1983; вірші угорськомовних поетів Закарпаття), «Сонце над Карпатами» (Братислава – Ужгород, 1985; антологія словацькою мовою малої прози закарпатських авторів), «Карпатська Луна» (Ужгород: Карпати, 1985; оповідання письменників Закарпаття угорською мовою).

Безумовно, питання міжкультурної комунікації в колишній державі було значною мірою заангажоване, часто трафаретне, але мало й позитивний вплив на населення екс-соціалістичних країн, давало змогу пізнавати особливості інших культур, спонукало рахуватися з ними. До речі, демократичні США багато чого запозичили з досвіду СРСР. Звернемо увагу хоча б на один факт: у Сполучених Штатах, де на початку минулого століття питання національних стосунків між білошкірими й темношкірими американцями стояло у надзвичайно гострій, конфліктній площині, сьогодні мало не в кожному другому фільмі-детективі силові напарники – це білошкірий і темношкірий поліцейські.

Реальна практика (особливо в питаннях міжетнічної та міжкультурної комунікації) в посткомуністичній Європі переконливо засвідчує, що посткомунізм – це не просто (і не скрізь) перехід від «поганого до кращого». Дослідники зауважують, що «можна погоджуватися чи не погоджуватися з маніфестацією тверджень у рамках цілої низки філософських наративів («демократія», «культура», «права людини», «толерантність» тощо), спрямованих на обґрунтування неминучого поступу колишніх соціалістичних країн (до «громадянського суспільства, «правової держави» і т. ін.)». Але хто сьогодні наважиться, віддаючи належне фактам, реальному перебігові подій, спростувати гіпотезу, що цей «поступ» для багатьох посткомуністичних країн в історичній перспективі

буде не чим іншим, як перманентним перехідним періодом» [13, с. 215].

У більшості країн посткомуністичного простору система ЗМІ виявилася не здатною виконувати належні їй культурно-просвітницькі функції, а проблема економічного виживання все частіше спонукає виділяти газетну (ефірну) площу для реклами або шукати (створювати) нерідко вигадані сенсаційні матеріали.

За висновками фахівців, «на початку 90-х років ХХ століття українські ЗМІ виявились фактично обеззброєними. Водночас об'єктивні процеси трансформації суспільних уявлень про місце і роль ЗМІ, зростання розуміння, значущості інформації в житті держави та суспільства викликали посилення уваги до цієї сфери з боку владних структур та бізнесових кіл. Завдяки цьому в Україні вже в середині 90-х років було не тільки збережено загальнонаціональний телеканал і три програми радіо, а й створено ще два загальнонаціональні канали («Інтер», «1+1») та загальнонаціональну мережу «Наше радіо», кілька національних і сотні місцевих радіотелеканалів. Суттєвою ознакою процесу розвитку інформаційного простору України було зростання кількості міжнародних транснаціональних учасників процесу циркуляції інформації у світі» [6, с. 85]. Протягом останнього часу для українського споживача інформації стали доступними програми не лише провідних російських телерадіокомпаній, але й десятки чи навіть сотні телерадіокомпаній Центральної і Західної Європи, а також Америки, Азії. Усе частіше дослідники загострюють увагу на тому, що, «оцінюючи ці процеси загалом позитивно, не слід забувати про серйозну загрозу інформаційної експансії національно-культурному суверенітету України» [6, с.85]. Ця проблема особливо гостра у прикордонних регіонах держави, яким і є Закарпаття.

Згідно з останнім офіційним переписом 2001 р. [7] загальна чисельність населення Закарпаття складала 1 мільйон 254,6 тисяч осіб. В обласному центрі Закарпаття, у місті Ужгороді, проживає трохи більше 120 тисяч мешканців, середня густина населення коливається в межах 98,3 осіб на 1 кв. км. Домінує в краї сільське населення — 754.400 осіб (58%), а міське складає 522.300 осіб. (42%). До речі, орієнтовний розподіл жителів краю відповідно до статі такий: 665.000 жінок та 621.000 чоловіків. За період 1959-2000 рр. чисельність населення Закарпаття зросла в 1,4 раза. Найбільший приріст людності мали Ужгородський, Тячівський, Мукачівський, Хустський і Виноградівський райони. Населення кожного з них перевищує 100 тисяч осіб. Найменший приріст — у гірському Великоберезнянському та рівнинному Берегівському районах. У краї на сьогодні 712 тисяч працездатних людей, 416,236 тисяч осіб мають роботу в області, 80 тисяч потенційних заробітчан, 573 тисячі непрацездатні, 17 тисяч безробітних. Окрім того, 240 тисяч пенсіонерів, 36 тисяч багатодітних, 44 тисячі людей із фізичними вадами, 40 тисяч людей похилого віку та самотніх. Загалом на

території закарпатського регіону проживають представники близько 85 різних національностей.

Українці складають основну масу населення і мешкають на більшій частині території Закарпаття (1976.479 осіб). Вони поділяються на 4 специфічні етнографічні групи: бойки — Воловецький, Міжгірський райони, лемки — Великоберезнянський район, гуцули — Рахівський район, долиняни — низинні та передгірські райони.

Угорців на Закарпатті проживає 155.711 осіб (12,5 % населення області), в основному в Берегівському, Виноградівському, Ужгородському Хустському та Мукачівському районах. Більшість угорців Закарпаття (74%) проживають у населених пунктах компактно, де становлять 75–100 % загальної кількості населення. Румунів мешкає у краї 32.152 (2,5%), здебільшого в Солотвинському регіоні (частина Тячівського та Рахівського районів), росіян – 30.993 осіб (Ужгород, Мукачєво, Свалява, Чоп). Циган налічується близько 14.004 (1 %), що компактно проживають здебільшого в Ужгороді, Берегові, Сваляві, Королеві, Мукачєві, Вилоці. Словаків, згідно з переписом, 5.695 осіб (0,6%), здебільшого вони мешкають на території Ужгородського, Свалявського та Перечинського районів, німців – 3.582 (0,3%), основна частина яких проживає в населених пунктах Павшино, Паланок, Синяк, Усть-Чорна, Тячів, Німецька Мокра тощо.

Сьогодні на Закарпатті діє 51 громадське об'єднання національних спільнот та етнічних груп, у тому числі 11 – угорської, 15 – ромської (13 товариств і 2 асоціації), 4 – словацької, 3 – російської, 5 – русинської, 4 – румунської, 2 – німецької та 2 – єврейської. По одному об'єднанню мають польська, вірменська, білоруська й азербайджанська громади. Нещодавно було зареєстроване ще одне громадське товариство – «Еллада», – яке об'єднало греків Закарпаття. В області створена унікальна мережа освітніх та культурно-мистецьких закладів, що зробило Закарпаття базовим регіоном у забезпеченні державної політики та соціальних гарантій представників національних меншин. В Ужгороді діє єдиний в Україні Центр культур національних меншин Закарпаття, крім того, в Мукачєві – Центр німецької культури «Паланок», у смт. Солотвино Тячівського району – Центр румунської культури, в Ужгороді – Центр ромської культури «Романі Яг». Мовами нацменшин проводиться навчання у 128 загальноосвітніх школах області. За офіційними даними Закарпатської ОДА, із 359 зареєстрованих в області друкованих періодичних видань 30 видається мовами національних меншин: угорською – «Карпаті igaz so» («Карпатське слово правди»), «Берегі гірлоп» («Вісник Берегівщини»), «Унгварі відекі гірек» («Вісті Ужгородщини»), «Нодьсевлеш відекі гірек» («Новини Виноградівщини»), «Карпатолоі сиймле» («Закарпатський огляд»), «Карпаті модьор кроніко» («Карпатська угорська хроніка»), «Ньомкерешив» («Слідопит»), «Сольвоі кроніко» («Свалявська хроніка»); румунською – «Апша» (назва на честь населеного пункту), «Мараморешені» («Мараморощі»); словацькою – «Подкар-

патські словак», «Довера»; ромською – «Романі Яг», «Ром сом» та ін. [12]. На Закарпатській державній телерадіомовній компанії, крім української, працюють угорськомовна, румунськомовна, словацькомовна, німецькомовна редакції, виходять в ефір російськомовна програма «Русское время» та передача ромською мовою.

Процес якнайактивнішого повернення етносів до коренів власної культури почався на Закарпатті з отриманням Україною незалежності. У перші роки після створення самостійної держави на території краю створено чимало кількості громадських організацій культурно-просвітницького спрямування. Серед українських найбільш впливовими є Закарпатське крайове товариство «Просвіта» (1993), Закарпатське об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка (1997), Об'єднання української інтелігенції Закарпаття (1997) та інші. Але в останні роки їх діяльність значно послабилася. Одним із показників цього є те, що на шпальтах закарпатських газет і в електронних ЗМІ лише час від часу з'являється скупа інформація про ці організації, здебільшого під час святкування Дня Незалежності України та ювілеїв видатних українців.

Разом з тим через пресу та електронні ЗМІ Закарпаття досить активно пропагується культура місцевих українців. З 2005 року Закарпатська державна телерадіомовна компанія «Тиса – 1» отримала змогу через супутник транслювати свої програми цілодобово. Щоправда, ефір не вирізняється широкою проблематикою: здебільшого демонструються старі радянські, відомі американські, рідше європейські фільми. Виняток складають хіба програми «Доброго ранку, Закарпаття!» і «Доброго вечора, Закарпаття!», що проводяться в прямому ефірі, на який запрошують чимало цікавих гостей краю. Відрадно, що обласна телерадіокомпанія останнім часом саме в згаданих програмах має регулярні телемости із містами центральної та східної України й закордонними телеканалами. Знаходимо у сітці «Тиси – 1» і телепрограми «Горизонт» угорською мовою, «Ласкаво просимо» німецькою, «Русское время» російською, «Романо дживіпен» для ромського населення, «Румунське слово» і «Словацькі погляди». Проте основне в ефірній сітці – «Музика на Тисі» та «Кіно на Тисі». Дивним для нас видається й факт, що така давня газета в інформаційному просторі краю, як «Закарпатська правда», не публікує розклад телепрограм «Тиси – 1», натомість ми знаходимо на її сторінках програми словацьких (СлТ – 1, СлТ – 2, «Маркіза») та угорських (УгТ – 1, УгТ – 2, РТЛ) телеканалів.

Ще однією проблемою, на нашу думку, є досить низька культурницька тематика на сторінках місцевих часописів. Передусім ідеться не лише про те, що зі шпальт закарпатської преси абсолютно зникли художньо-публіцистичні жанри (нарис, портрет, фейлетон, памфлет), не кажучи вже про літературні, але й про те, що матеріали, котрі репрезентуються журналістами як огляди культурно-мистецьких досягнень, рецензії на літературні тво-

ри здебільшого є звичайними анотаціями, в яких не знаходимо ні осмислення важливості чи пересічності твору, ні аналізу його художньої цінності. З іншого боку, бракує закарпатській телерадіокомпанії також програм, що знайомили б україномовного слухача й глядача з досягненнями культур інших етносів Закарпаття. Опитування, проведене нами серед студентів-гуманітаріїв Ужгородського національного університету, виявило, що з 50 реципієнтів жоден не зміг назвати хоча б одного поета (письменника) – представника національних меншин Закарпаття. З угорських поетів аудиторія згадала лише Шандора Петефі. Трохи більше 20% знають про існування найпотужнішої у краї обласної угорськомовної газети «Карпаті Ігаз Со», близько 30 % опитаних знають, що існує угорський дубляж ужгородських та берегівських районів. Абсолютно погоджуємося з основною думкою матеріалу «Недовиховані» закарпатського журналіста Петра Поліхи про те, що останнім часом упав освітній та загальнокультурний рівень і що «замислитись над проблемою слід і несумлінним учителям, які байдуже ставляться до ввічених їм вихованців (мізерна зарплата не виправдання), державним чиновникам (чи не хочуть, бо їм того не треба) створити умови для навчання й дозвілля дітей. І політикам, які довели більшість наших громадян до зубожіння... А навіщо сильним світу цього перейматися, якщо їхні чада, доглянуті гувернантками й обезпечені охоронцями, живуть як сир в маслі» (Старий замок, № 41 (1953), 15 – 21 жовтня 2009). Проте культурницька ніша, особливо в сучасній геополітичній ситуації, не буває пустою. У тому ж таки числі згаданої газети знаходимо матеріал Олександра Гавроша «Померанцев і син», де автор обурюється основною ідеєю документального фільму британця російського походження Померанцева-молодшого «Викрадення Європи», в якому Закарпаття «режисер показує через безногого громадянина сусідньої Росії, який твердить, що українці й росіяни – це один народ; через цигана, який не годен співати через кашель; глухоніму українцю із забитого села, яку він бере до танцю; перестарілих єврейку з мадяром, які ледве виводять щось старечими голосами... Таке «чорнушне» кіно можна зняти про будь-яку країну. Якщо поставити собі це за мету. І про Великобританію, і про Німеччину. Мовчимо вже про Росію. Але їхню музику Померанцев не показав, а вирішив зняти про Україну, хоча знає її дуже поверхово. Не буде кому у відповідь натомкати піку?». Щоправда, журналіст О.Гаврош якось забув згадати, що у титрах фільму він значиться консультантом, та й про те, що у турне по Закарпаттю він не лише супроводжував Померанцевих, але й організував їм зустрічі, навіть демонстрацію «чорнушного» кіно для широкої аудиторії. У цьому контексті надзвичайно доречно міркування науковців О.Донечко та Ю. Романенка: «Через відсутність усталеності й рівноваги між розумним, вольовим та емоційними початками українська психокультура є надзвичайно пластичною, гнучкою, оперативною.

Єдине, що є фактором небезпеки, – це можливість забезпечення чужої форми й наповнення її власним змістом..., схильність жити чужим розумом. І якщо в технологічній сфері цей розум нейтральний, а його форми асимілюються без побічних наслідків, то у сфері самопізнання, фундаментальної, аксіологічної психокультури ніхто і ніщо не може бути каноном для України» [5, с. 254].

Брак свіжої культурницької тематики на сторінках газет частково компенсується культурно-мистецькими колективами Закарпаття, з-поміж яких варто назвати передусім Закарпатський обласний музично-драматичний театр (м. Ужгород), Закарпатський обласний державний російський драматичний театр (м. Мукачево), Берегівський угорський національний театр (м. Берегово), Закарпатський обласний театр ляльок, Закарпатський заслужений народний хор. Оцінюючи діяльність останнього, один із керівників Товариства українців Угорщини Ярослава Хортяні зауважила: «Своїм виступом ви зробили більше для України, ніж 20 дипломатів. Ви показали, що Україна – духовно багата країна, має багато цінного, прекрасного, високу національну культуру» (Старий замок, - № 43 (1954). – 28 жовтня – 4 листопада 2009). Етноколоту краю і національну толерантність хор презентує через етнічні культури, представлені на Закарпатті: у репертуарі колективу пісні й танці закарпатських українців, угорців, румунів, словаків, чехів, німців, поляків.

Своєрідна екзотика і водночас дестабілізуючий фактор у мас-медійному просторі Закарпаття – неорусинство. Політична вимога нинішнього русинства – повна автономія Закарпаття – не є новою. Серед закарпатських ЗМІ на русинських позиціях стоять «Русинська газета», «Підкарпатська Русь», «Русинська бисіда», «Християнська родина», «Республіка» тощо.

Найбільшою і найпотужнішою на Закарпатті є угорська національна меншина. Здебільшого громадські організації угорців Закарпаття вирізняються надзвичайною ініціативністю, часто мають свої друківані органи, активно співпрацюють з угорськомовною редакцією ЗОДТРК «Тиса – 1». Найчисельнішою серед них є «Демократична Спілка угорців України» (1993), що має всеукраїнський статус. До складу названої спілки входять 15 організацій обласного рівня, серед яких «Форум угорських організацій Закарпаття», «Товариство угорської інтелігенції Закарпаття», «Товариство угорської культури Львівщини», «Товариство угорців «Балатон» в Івано-Франківській області, «Дніпропетровське товариство угорців», «Київське товариство угорців», «Товариство ужанських угорців», «Свалявський угорський культурний союз», «Мукачівський літературно-просвітний клуб ім. Ференца Ракоці ІІ», «Товариство угорської культури Берегівщини», «Тячівське угорське культурне товариство», «Кримське товариство угорців ім. Ш. Петефі», «Закарпатське угорське товариство працівників охорони здоров'я», «Спіл-

ка угорських журналістів Закарпаття» і «Закарпатська угорська спілка «Газда».

Жваву культурно-просвітницьку та господарську діяльність проводять також товариства, що не ввійшли до вищезгаданої спілки. Чи не найупливовішим на обласному рівні є «Товариство угорської культури Закарпаття» (1993, голова – Міклош Ковач, экс-депутат Верховної Ради України). Ця організація спільно з Закарпатською обласною радою та обласною державною адміністрацією стала співзасновником обласної угорськомовної газети «Карпаті Ігас Со» («Карпатське слово правди»), яка виходить тричі на тиждень. Крім того, товариство видає тижневик «Карпатоліой сеймле» («Карпатський огляд»). Організація ставить собі за мету сприяти реалізації особистих і колективних прав угорців Закарпаття, вносить пропозиції до проектів законів України, що стосуються національних питань, бере активну участь в організації та відзначенні національних свят, а також історичних ювілеїв угорського народу. «За формою і методами своєї діяльності ТУКЗ відповідає політичній організації, зосереджує основну увагу на політичних питаннях, бере активну участь у виборах народних депутатів у Верховну Раду України, підтримує ідею надання угорцям національно-територіальної автономії, у своїх домаганнях займає найбільш радикальну позицію, виступає з вимогами створення на Закарпатті адміністративно-територіальної одиниці під назвою «Притисянський район» [11, с. 17 – 18].

Дещо іншу позицію займає громадська організація «Товариство угорської інтелігенції Закарпаття» (1993, голова – Дюрі Дупко), яка фінансується з членських внесків, благодійних пожертв передусім Угорщини (фонди «Дюлі Йеша», «Нове рукопотискання»). Товариство займається здебільшого організацією культурних заходів, однак значну увагу приділяє й соціально-економічним питанням. Першочергові завдання товариство бачить у створенні сприятливих умов для творчої праці кваліфікованих кадрів, підвищенні загальноосвітнього, культурного та економічного рівня населення краю, підтримці здібної молоді. «З цією метою успішно функціонують Агентство підтримки підприємництва, Об'єднання прикордонних органів самоврядування Закарпаття, Інститут підвищення кваліфікації фахівців різних галузей. Значені заклади мають назву Ужгородської економічної академії, діють у тісній співпраці з фондом «Нове рукопотискання...», сільськогосподарським інститутом м. Ниредьгази та економічним факультетом Ужгородського національного університету» [11, с.19 – 20]. Організація систематично проводить зустрічі населення з митцями як нашого краю, так і Угорщини, організовує виставки, конференції, семінари, є членом міжнародного фонду «Три кордони» та засновником Спілки прикордонного економічного розвитку «Карпати» (Україна, Словацька Республіка, Угорська Республіка). Організація не має радикальних політичних цілей, у сфері суспільно-політичної діяльності основну увагу приділяє захисту інтересів угорців Закарпат-

тя (у першу чергу інтелігенції), представництву їх проблем на обласному, всеукраїнському та міжнародному рівні, сприяє розбудові зв'язків із місцевими громадськими організаціями, а також тими, що діють в Угорщині й інших країнах. [див. дет.: 11]. Товариство має свої друковані органи – угорськомовний місячник «Бюлетень інформації», тижневик «Карпатоліой модьор кроніко» («Карпатська угорська хроніка») та молодіжний журнал «Делібаб» («Міраж»).

Не вдаючись до більш детального аналізу інформаційно-культурницької діяльності інших громадських організацій закарпатських угорців, зауважимо, що за останні роки значно впав рівень володіння українською мовою угорськомовним населенням краю. Фахівці абсолютно справедливо зауважують, що, «не володіючи на належному рівні українською мовою, угорська меншина не зможе рівноправно брати участь у громадському, економічному, політичному житті країни» [1]. Оскільки проблемам, пов'язаним із викладанням української мови в угорськомовних школах, властивий мовний, освітній, суспільно-культурницький і власне комунікаційний характер, їх можна вирішити лише у соціолінгвістичному аспекті, тобто враховуючи мовну ситуацію угорської спільноти Закарпаття. Дослідники зауважують, що під час розробки навчальних програм та написання підручників з української мови, а також під час підготовки педагогічних кадрів для шкіл із мовою навчання національних меншин обов'язково треба враховувати специфічні мовні, демографічні й суспільні ситуації окремих національних груп [див. дет.: 1]. Проведене нами анкетування серед студентів угорського відділення УжНУ засвідчило, що більше половини опитаних не читає україномовну пресу лише через недостатній рівень володіння українською мовою. За даними інших науковців, у 2001 р. з 595 учнів 10 – 12 класів шкіл області з угорською мовою навчання 93% респондентів бажає вивчити українську мову на високому рівні і лише 1% не хоче оволодіти державною мовою. Проте тільки 23% вважає, що оволодіти українською мовою можна у школі [див. дет.: 1].

Інформаційно-культурницька комунікація як усередині самого румунського етносу Закарпаття, так і в площині його комунікування з іншими етносами краю мала в радянський час і має зараз певну специфіку. Дослідники зауважують, що в радянський час «переважно аграрний розвиток сіл, майже повна їх одноетнічність і ендогамність, виключна одноетнічність шлюбів закарпатських румун сприяли збереженню їх етнічної стабільності і сталості. Вони зберегли майже недоторканими ззовні етнічне середовище, етнічну специфіку, мову, традиції і фольклор, національну самосвідомість... Загалом для закарпатських румун характерний високий рівень... почуття локального патріотизму. Вони майже не асимілювались і не переселялись за кордон та інші області Радянського Союзу» [10, с. 140]. Одночасно зауважимо: майже до кінця «перебудови» закарпатські румуни були змушені навчатися в школах молдавською мовою.

Проведення культурно-етнографічних свят на зразок «Марцішор» часто мало формальний характер.

Але після розпаду СРСР, коли активізувався процес національного відродження серед етносів, що проживають в Україні, румунський дубляж закарпатської газети «Дружба» зник з інформаційного простору краю. На нашу думку, причин цьому було кілька. По-перше, дубляж не повністю вдовольняв інформаційні потреби румуномовного населення, значна частина з якого виїжджала на заробітки. По-друге, брак кадрів, адже «закарпатські молдавани» враз стали румунами, а отже, і газета мусила б виходити румунською мовою. По-третє, за браком коштів проблемі не було приділено належної уваги на державному рівні.

Сьогодні на Закарпатті найбільш активно працюють три румунські культурно-громадські організації: Соціально-культурне товариство румунів Закарпаття ім. Кошбука (1994), Соціально-культурне товариство румунів Закарпаття ім. Іоан Міхалі де Апша (1999), Закарпатська обласна спілка румунів «Дачія» (1999). Остання вперше на Закарпатті (після отримання Україною незалежності) почала видавати румунськомовну суспільно-політичну газету-місячник «Апша» (2001). Дещо пізніше (у листопаді 2001 р.) з'явився в інформаційному просторі краю ще один суспільно-політичний тижневик румунською мовою – «Марамурешені» (Мараморощина), – який видається за державні кошти (засновники – Тячівська та Рахівська райдержадміністрації). Товариства румунів на Закарпатті декларують подібні завдання: виховання у молоді любові до рідної мови, історії краю; відродження народних традицій, звичаїв; соціальний захист румунського населення; обстоювання в органах влади культурних, економічних інтересів румун. Разом з тим сплески активності товариств дуже спорадичні, що пов'язано з їх скрутним матеріальним становищем, адже вони фінансуються з членських внесків та пожертв.

Упродовж століть словаки та німці Закарпаття були підданими різних держав і з огляду на відповідні соціально-історичні реалії асимілювалися. Тривалий час вони зазнавали мадризації, через що багато представників цих етносів рідною мовою називали угорську, згодом – українську та російську. Так, відповідно до перепису населення 1989 р., із 7 329 словаків лише 2 555 осіб рідною мовою вважали словацьку, 2433 – українську, 388 – російську, 1890 – угорську, 53 – інші мови [див. дет.:10, с.151]. Процес культурного відродження серед словацького етносу Закарпаття почався значною мірою завдяки поштовху ззовні. У першу чергу цьому сприяло Генеральне консульство Словаччини в Ужгороді та інші культурно-громадські й державні установи сусідньої держави. Значною мірою активізувалася словацька спільнота Закарпаття після відкриття в Ужгородському університеті спеціальності «словацька мова та література». Сьогодні в області діє 4 культурницькі товариства словаків: Обласна культурно-освітня

організація «Матіца Словенска на Закарпатті» (1994), Товариство словаків Закарпаття ім. Л. Штура (1997), Закарпатське обласне культурно-просвітне товариство словацьких жінок «Довіра» (1999), Обласне товариство словацької інтелігенції (2000). Названі організації проводять активну роботу зі збереження і розвитку словацької культури, традицій і звичаїв, тісно співпрацюють із словацькою, словацько-українською школами та керівниками словацьких факультативів тих регіонів, де компактно проживають словаки. Значну роботу в міжкультурній комунікації словаків здійснюють газета «Подкарпатські словак» та журнал «Довіра», на сторінках яких уміщуються як матеріали про традиції та звичаї закарпатських словаків, так і публікації, що знайомлять читачів із культурою інших етносів Закарпаття. На відміну від угорців та румунів, для більшості словаків Закарпаття характерна бі-, а інколи полілінгвальність.

Проблемами збереження культури й традицій німців краю опікується Закарпатське обласне товариство німців «Відродження» (1994). Воно активно займається питаннями соціально-економічного становища німецької діаспори області, співпрацює з міжнародними організаціями, релігійними громадами Німеччини. Оскільки місцеві німці значною мірою асимілювані, то одним із головних завдань громадська організація вважає відродження мови і культури етнічних німців, їх самобутності й духовності. За рахунок внесків та завдяки благодійній гуманітарній допомозі громадських організацій Німеччини й Австрії на Закарпатті проводиться щорічне свято німецької культури, а молодь німецької національності має можливість удосконалювати рідну мову в Німеччині. Проте жодного друкованого німецькомовного видання у краї немає.

Роми представляють етнос, який найбільш складно інтегрується у суспільно-громадські структури. За даними останнього перепису населення, в Україні мешкає майже 48 тисяч ромів (близько 1% від усього населення), але самі ж лідери циганських громад називають цифри від 200 до 400 тисяч. В основному представники ромської національності мешкають на Закарпатті, в Одеській та Донецькій областях, а також у Криму.

Спосіб життя циган не узгоджувався із радянською політикою тотального закріпачення та контролю. З одного боку – підтримували діяльність театру ромів у Москві, а з іншого – жорстоко переслідували циган за відсутність прописки, за мобільний спосіб життя тощо. В Україні мешкає кілька етнічних груп ромів, найчисленніші серед яких серви, котляри, лаварі, плашуни, крими. Традиційно роми проживають невеликими громадами і переважно уникають контактів із корінним населенням. Про окрему державу вони ніколи не ставили питання, живуть за інерцією, намагаються не втручатися у суспільно-політичне життя краю, щоб не спровокувати негативне ставлення та не привертати особливої уваги до себе. Через це їхні потреби обмежені найпростішими речами, вони не

дуже опікуються освітою дітей. Циганам потрібен авторитет, лідер, який би їх вів за собою. Такими були циганські барони – найавторитетніші, найрозумніші представники нації. За деякими даними, у XVI-XVII ст. грамоти на баронство видавали європейські королі. Тепер це радше елемент циганського фольклору [див. дет.: 8].

Комунікація ромського (циганського) етносу з представниками інших етносів Закарпаття відбувається в основному лише в соціально-побутовій площині. Це зумовлено рядом причин: 1) більшість ромів через низький рівень освіченості посідають у суспільстві аутсайдерську позицію і часто сприймаються представниками інших національностей як асоціальні елементи; 2) ромська община подрібнена на окремі касти й групи, а тому не відбувається належного контактування на рівні внутрішньогрупової комунікації самих ромів; 3) втрата специфічних циганських ремесел, що давали можливість заробляти, низький рівень грамотності, специфічний спосіб сучасного ведення господарства, високий відсоток порушників закону з числа ромів створили ряд стереотипів про циган серед представників інших етносів; 4) унаслідок урбанізації більшість ромів Закарпаття втратила свою національну специфіку (одяг, звичаї, ремесла), але так і не влилася в загальнокультурні процеси інших етносів; 5) володіючи чужою мовою, багато циган під час перепису називалися угорцями, словаками та українцями. Але вони не перейняли культурні традиції інших народів і не були сприйняті етносами, до яких себе зараховують.

Зауважимо, що в малих групах комунікація здійснюється одночасно вертикально і горизонтально. Комунікація між керівником і підлеглим здебільшого відбувається зверху вниз. Інформаційний вплив, який превалює в такій комунікації, будується як за загальними, так і за спеціальними принципами, що передбачає їх знання, уміння ними користуватися і наявність відповідного досвіду комунікації. У місцях компактного проживання циган (таборах) ця ієрархія комунікування встановлена дуже жорстко: староста (барон) табору (діалектне «бирів», «биру») комунікує з чоловіком, головою родини, а не з його дружиною чи дітьми. До речі, часто й офіційна місцева влада, коли виникають конфліктні ситуації на території поселення ромів, контактує у першу чергу з керівником табору, а не з конкретним його мешканцем, особливо якщо йдеться про правопорушення.

Надзвичайно низький рівень грамотності й бідність більшості закарпатських циган не дає їм змогу отримувати інформацію ні через загальнодержавні й крайові україномовні друковані ЗМІ, ні через ті, що друкуються в Закарпатті їх рідною мовою («Романі Яг», «Ром Сом», «Кгаморо», «Мірікля», «Ромале»), ні через пресу інших національних меншин (угорськомовні, румунськомовні, словацькомовні друковані ЗМІ). Твердження місцевих ЗМІ про покращення життя й культурного розвитку ромів [див. дет.: 14] виглядають дуже непереконливо.

Наші спроби проведення соціологічно-журналістського анкетування серед мешканців Радванки (мікрорайон на околиці Ужгорода, де компактно проживають роми) виявили, що більшість опитаних (80 %) жодного разу не читали ромські газети, а дехто навіть і не чув про їх існування. І це попри те, що редакція однієї з них («Романі Яг») довгий час розташовувалася неподалік табору. Із двох десятків умовних будинків, які ми відвідали, лише у кількох виявилися трансисторні радіоприймачі. Їх мешканці здебільшого слухають музику, але майже не цікавляться випусками новин і практично не володіють соціально-політичною ситуацією в країні, плутаючи посади та прізвища Президента і Прем'єр-міністра країни. Серед представників старшого покоління радванського табору лише декілька людей змогло назвати серед друкованих ЗМІ газети «Правда», «Труд», «Закарпатська правда».

Натомість багато реципієнтів від старшого до наймолодшого покоління на слух добре вивчили циганські пісні і з задоволенням їх виконують, вимагаючи за це грошову винагороду. Про літературу та культуру українців, угорців, словаків, інших етносів Закарпаття опитані не знають майже нічого. До українських поетів зараховують О. Пушкіна, М. Лермонтова, одиниці згадують Т. Шевченка. Проте значна частина опитаних старшого та середнього віку непогано орієнтується в християнських святах, оскільки це добрий час для заробітку (цигани просять під храмами милостиню у прихожан). Багато хто з опитаних представників табору вважають себе християнами, позитивно оцінюють продуктову допомогу різних релігійних сект, що активно відвідували табір у 90-х роках ХХ ст..

За даними опитування громадської думки, яке проводив Інститут соціології Національної академії наук у 2002 році, ступінь толерантності українців до ромів вчені оцінили у 22 бали (зі 100 можливих). Тобто середньостатистичний українець згоден їх терпіти як туристів, гостей України, але не сприймає як повноправних громадян [див. дет.: 8].

Проблеми міжкультурної комунікації в поліетнічному інформаційному просторі (на прикладі аналізованого регіону) доводять, що шлях до демократичного життєстрою має супроводжуватися насамперед якісною зміною властивостей організаційних структур: від притаманної тоталітарного суспільству ієрархічної організації через конкуруючу й індивідуалістську до організації консолідуючого типу в демократичному суспільстві [5, с. 66]. У зарубіжній комунікативістиці сьогодні усе частіше говорять про необхідність спеціальних методів роботи з етносами в багатонаціональних регіонах для збереження толерантності і позитивної міжкультурної взаємодії. У галузі такого просвітництва чи не найважливішу роль можуть відіграти ЗМІ як оперативний і потужний фактор впливу на споживачів інформації.

Література

1. Берегсасі А. Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті / Берегсасі Аніко / <http://www.ualogos.kiev.ua/search.html>.
2. Бідзіля Ю. М. Преса Закарпаття XIX-XX століть. Посібник для журналістів / Юрій Бідзіля. – Ужгород: МП «Ліра», 2001. – 80 с.
3. Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867-1944 рр.): історико- бібліографічне дослідження / Василь Габор / наук. ред.-консультант д-р іст. наук М. М. Романюк. – Львів, 2003. – 564 с.
4. Гуревич П. С. Культурологія / П. С. Гуревич. – М.: Юнити-Дана, 2009. – 328 с.
5. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): монографія / Олена Донченко, Юрій Романенко. Архетипи соціального життя і політика – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
6. Дубас О. П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті: монографія / Олексій Дубас. – К.: Генеза, 2004. – 208 с.
7. Закарпатська обласна державна адміністрація / <http://www.carpathia.gov.ua>.
8. Коваленко Н., Шерстюк Н. Роми в Україні: особливості, традиції та стереотипи / Н. Коваленко, Н. Шерстюк / http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=15353.
9. Лісовий П. Журналістика 50-70-х рр. XIX століття і її зв'язки з іншими українськими землями та Росією: конспект лекцій / П. Лісовий. – Ужгород, 1969.
10. Малець О. О. Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40 – 80-х рр. XX ст. / Олександр Малець – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2004. – 188 с.
11. Мітряєва С. І. Національно-культурні товариства Закарпатської області=National cultural associations Transcarpathian region / Національний інститут стратегічних досліджень. Закарпатський філіал / Світлана Мітряєва. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2001. – 164 с.
12. Перелік засобів масової інформації області станом на 15 червня 2007 року / <http://www.carpathia.gov.ua/ua/163.htm>.
13. Полохало В. Інтелектуали та влада в посткомуністичних суспільствах / Володимир Полохало. – К.: Політична думка, 1997. – С. 205 – 219 / Демони миру та Боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби/ С. Макеєв (керівник авт. колективу) – 508 с.
14. Роми Закарпаття матимуть свій театр / <http://www.ua-reporter.com/uk/print/7659>.
15. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / А. П. Садохин. – М.: Высшая школа, 2005. – 310 с.
16. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 576 с.
17. Эстетика: Словарь / Под общ. ред. А. А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1997. – 447 с.

Бідзіля Юрій Михайлович – канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри журналістики УжНУ.